

Csodálatos emberek, példaképek. Az istenhiten alapuló rabbinikus kompetencia

1. Az 1960-as évek legvégén, a 70-es évek elején delegáltak a szegedi hitközséghez. Rabbiként a Tisza parti város volt az első őrhelyem, ahol különleges szellemi élményben részesülhettem: megismerkedhettem a 20. század egyik legnagyobb magyar neológ rabbijának, Lőw Immánuelnek a lányával, Eszterrel. Minden sábat délután Lőw Eszternél voltunk, s ő beszélt, mesélt mindig az édesapjáról, sőt kiterjedt családjáról, arról az ideálról, amelyet a Lőwök testesítettek meg. Arról az eszményről, amelynek szellemében a két nagy Lőw élt, és amelyet ő - Lőw Imánuel vonatkozásában - hosszú- hosszú évtizedeken keresztül megtapasztalt.

Arról a Lőw Eszterről beszélek, aki még magas korában is decens, jó megjelenésű, rendkívül attraktív hölgy volt. Akit korábban Juhász Gyula múzsájának tartottak, akiről Scheiber azt nyilatkozta, hogyha férfinak születik, akkor biztosan világhírű tudós vált volna belőle. „*Olvasta Nagyapja és Atyja műveit, lemérte jelentőségüket, figyelemmel kísérte hatásukat és utóéletüket, gyűjtötte a rájuk vonatkozó emlékeket és irodalmat. Nagyműveltségű, több nyelven beszélő és olvasó nő volt. Szerette az irodalmat, zenét, szépművészetet. Okos volt, bölcs és szellemes. Nagyszerű közör.*”(1) Lőw Eszter különleges személyiség. Mélyen vallásos asszony, „someret micvot”, szombattartó volt. Sajnálom, hogy a későbbiek során nem jegyzeteltem le pontosan, betűhíven azokat a mondatokat, melyeket elmondott. Hídvégi Máté könyvében több alkalommal is hivatkozik az általam elmondott Lőw Eszterrel történt találkozásokra, és idéz egy-két hozzá fűződő, a jelentős személyiségekről mindig megszülető, történetet.(2) Fiatal rabbiként borzasztó zavarban voltam, amikor Lőw Eszter így szólított meg: „tisztelendő úr”. Ez a megfogalmazás, titulus egy jellemző helyi, szegedi hagyomány. S a „tisztelendő úr” állandóan kérdésekkel ostromolta Lőw Esztert. Mit mondott a papa, hogyan és miképpen...? Ha új kérdések vetődnek fel, napjaink kihívásaira hogyan kell ezekre válaszolni. Lőw Eszter, aki mint mondtam, rendkívül művelt és vallási stúdiumokban is meglepően felkészült asszony volt, szinte grammatikai pontossággal idézte egyszer édesapja mondatát, írásmagyarozatát, amely D'várim könyvéből meríti a forrását, mintegy válaszolandó az általam felvetett kérdésre.

ובאת אל הכהנים.... אשר יהיו בימים ההם

”Menjetek el azokhoz a kohénokhoz (papokhoz), akik a ti időtökben lesznek” (3)

A rabbikhoz, akik *a ti időtöknek* lesznek a korformálói, szellemi alakítói. E mondat feltétlen bizalom a kontinuitásban, ugyanakkor feltétlen alázat az elődök által képviselt hagyomány iránt. Már a régi időben a rabbinikus irodalomban e tisztséget *mára de átrá*-nak, a „helység urának” nevezték. Ez a – Deuteronomium-beli - mondat különösképpen fontos. A középkor legnagyobb kommentátora, Rasi erre vonatkozó mondata, a Szifret idézi.(4)

אין לך אלא שופט שבימך

tehát a te nemzedékednek, korodnak, idődnék az embere legyen a döntőbíró. Hiszen ő nemcsak rajta tartja a kezét a társadalom és a kor pulzusán, hanem annak valamilyen módon átveszi az ütemét, a lüktetését is.

2. A második személy, akiről szólok, szintén a 20. század egyik kiemelkedő rabbija volt, később élt, őt már többen személyesen is jól ismerték, ismertük. Benoschofsky Imrére, Buda néhai főrabbijára gondolok, aki megpróbálta, korábban még – a II. világháború alatt elpusztult - Öntőház utcai templomban, majd később Újlakon, majd utolsó őrhelyén a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában a hellenisztikus görög műveltséget valamilyen módon „ötvözni” az ősi zsidó hagyománnyal, vallásetikával.(5) . Egyik homiletika órán idézte a Szentírás B’résit könyvének klasszikus tanítását

יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם

„*Tágítsa ki Isten Jefet határát, és tegye lehetővé, hogy Sém sátraiban lakjanak*”(6)

Értsd: értékes feladatunk *Jefet*et a görög műveltség, vagy általában a műveltség adta különleges világot megismerni, s az létezzen, viruljon a *Sém* nevével fémjelzett etikum, a zsidó vallás, valláserkölc holdudvarában. A talmudi gondolatvilág még színesebbé, árnyaltabbá teszi a tórai igazságot.

אמר רבי חייא בר אבא , היינו טעמא דכתיב יפת אלקים ליפת , יפיותו של יפת יהא באהלי שם

„*Jefet szépsége legyen Sém sátraiban.*”(7)

Benoschofsky éveken keresztül tanított bennünket Bibliára, főleg Hágiographákra. Vezetett a vallásfilozófia utjain, s a homilia oktatásának modern módszertanára is ráirányította a figyelmet. 1969-ben súlyosan megbetegedett, fél év múlva tudtuk meg, hogy gyógyíthatatlan kór támadta meg szervezetét. 1970-ben az örök életbe költözött, Farkasréti temetőben lévő sírját ma is látogatják egykori hívei. Halála után felvetődött a kérdés, hogy sírkövére milyen mondatot véssenek, amely híven fejezi ki annak a személynek a gondolatvilágát, aki a rendszerváltást megelőző évtizedek, pontosabban fogalmazva az 1950. és 1970. közötti két évtized egyik meghatározó személyisége, vallási értelemben vett, irányítója volt

Egy korábbi forrásra utalva Istenben boldogult Scheiber professzor választására kőbe, sírkőbe vésték a vallomást. „*Moré nevuché hazemán...*”, azaz „*A mi időnk tévelygőinek útmutatója*”.

Közismert, Benoschofsky rajongása Májmuni, és ezen belül klasszikus filozófiai műve, a Moré nevuchim iránt.(8) Tanította is nekünk. Sírköszövegének megfogalmazásakor Scheiber úgy vélte, ő volt azon idők *tévelygőinek az útmutatója*.

E mondat kifejezi azt a második eszményt, azt a második gondolatkört, amelyről szólni szeretnék. Igen, a rabbi legyen az adott kor „tévelygőinek” útmutatója. Vezesse őket vissza a *svil házaháv*-hoz, az arany középúthoz.

3. A harmadik személy egy más kultúrkör szülötte, nem a magyarországi neológának, hanem a magyarországi ortodoxiának reprezentánsa, ha úgy tetszik nem a *rabbik*, hanem a *rebbek* kategóriájához tartozik. A kelet-magyarországi Jungreiszekről szeretnék néhány mondatot mondani.

1994-ben látott napvilágot Jichák Jozsef Kohénak, az ismert és elismert történésznek rendkívül nagyszerű munkája, a *Cháchmé Hungárija vehászifrut hátoránut bá*. Ez már egy második munka. Korábban a *Pinkász hákehilot* c. munka kiegészítéseképpen *Erdély rabbijairól, közösségeiről* írt.(9) Ő is megemlíti a 20. század első évtizedeinek egyik kiemelkedő ortodox vallási tekintélyét, Rábi Áser Ansel Hálévi Jungreisz, aki nem volt más, mint Áv Bét Din di K'hilá K'dosá Csenger.(10) Csenger, Kelet-Magyarországon található. Ráv Áser Ánsel az egyik meghatározó személyisége a kelet-magyarországi zsidóságnak.(11) Óriási tekintély. Iskolafejlesztő személyiség, akit hosszan tartó betegsége megakadályozta terveit megvalósításában. Azon a vidéken nagyon sok apró jesiva volt.(12) Olyan jesiva, amelynek az életét, a létét, a gondolkodásmódját, a hangulatát kiválóan adja vissza a pár héttel ezelőtt megjelent nagyszerű munka, Domán István kollégánk könyve, *A talmud iskolák titkai* (13).

A harmadik történet, Jungreiszéssel kapcsolatos, illetve az ottani jesivával. *Másze sehájá*. Áldott emlékü édesapámmal kapcsolatos, engedtesék meg, hogy elmondjam, annak a régi elvnek a tükrében

(14) כל האומר בשם אומרו מביא גאולה לעולם

Édesapám emlékének adózom, ezzel is elősegítendő a mielőbbi megváltást.

Apám 1902-ben született. A család több generáció óta élt Csengerben. Ott éltek, dolgoztak, végezték mindennapi munkájukat.(15) Hatottak rájuk a helyi komoly személyiségek, „rábonemek”, de nemcsak a rabbik, hanem a vallásos, tekintélyes emberek is formálták világlátásukat, alakították a világról kialakult képüket. Édesapám is ilyen miliőben nőtt fel, tizenegy testvér társaságában. A többiek sorsa ugyanaz lett, mint a magyarországi zsidóság nagyobb részéé: Auschwitz.(16) Apám életre ítéltetett. A korábban elfogadható egzisztenciális körülmények között élő család egyik napról a másikra, 1908-ban, tönkrement. Alig-alig volt mit enniük. Nagyapám, *reb Efrájim Dov* faluról falura járt, kereskedett, és hétvégén hazament, hogy legyen bárchesz a péntek esti asztalon, legyen mit enni a családnak. Egy csütörtöki napon – így emlékezett vissza áldott emlékü apám – első szülött fia vitte el a szárnyast a helyi sochéthez., s kiderült, hogy a liba nem kóser. Legalábbis kétségek merültek fel fogyaszthatóságával kapcsolatban. Utasítást kapott: vigye el a *vésetet* a rebbéhez! Kérdezzen tőle „sájle”t: kóser-e a liba? A rebbe óvatosan megfogta a *vésetet*, odament az ablakhoz. Felfújta. Nézte jobbról, balról, majd így szólt: „gyermekem, ez nem kóser, ezt nem lehet megenni.” Apám kilenc éves volt, nem is nagyon értette először, miről van szó. A rebbe azt mondta, tréfli, akkor biztos úgy van. Már majdnem kint volt az ajtón, mikor Rabi Jungreis utána szólt: te annak a reb Efrájim Dovnak vagy a fia, aki tönkrement? S mikor a rebbe meghallotta, hogy az elszegényedett családról van szó, újból odament a vésettel az ablakhoz. Ismét felfújta a vésetet, a légsövet. Nézte jobbról és balról, majd így szólt apámhoz: fiam „tévedtem”, ez kóser, vidd haza, mondd, hogy meg lehet enni!

S ha ennek a három nagy embernek, csodálatos rabbiknak az életéből egy-egy mondat erejéig a konklúziót összefoglalom

(17) והחוט המשלש לא במהרה ינתק

szellemében zárom az előadást:

A Lőw-i életmű aktuális üzenete, hogy az új évezredben is teremődjék meg, illetve folytatódjék az istenhiten alapuló rabbinikus kompetencia, felelősség. A közösség iránti alázat, s az alkotó kész kohéziós erő.

Benoschofskyt követve, a rabbi legyen ebben a korban is a „tévelygők” útmutatója, oktatója-nevelője. A hit őre, aki empátiával, szép szóval a Mindenható iránti szeretetet plántálja át az arra szomjazóknak.

A Jungreiszek nyomán a rabbi legyen közösségépítő, s így személyorientált, aki érzékeny a szociális kérdésekre, korunk kihívásaira. Hagyománytisztelete tegye továbbra is az ő életét hitelessé és példamutatóvá.

JEGYZETEK

1. Gyászbeszéd Patzauer Sándorné sz. Lów Eszter felett, 1974. január 27.-én, in.: Scheiber Sándor könyve, 1994, i.m. p.86.
E dolgozat részei már közlésre kerültek – általam tartott - korábbi előadásokon. E munka, jelen formájában, konferenciánk alkalmából került újraserkesztésre.
2. Hidvégi Máté, *Tenyeremre rajzoltalak*, Budapest, 1988.
3. Devárim 17.9.
4. Mózes IV. és V. könyvéhez fűződő tannaitikus-halachikus midrás
5. Benoschofsky Imre (1903-1970) országos vezető főrabbi irodalmi munkásságából hadd emeljük ki az 1941-ben megjelent, a híres Jávne sorozat első kötetét, *Zsidóságunk tanításai* c. könyvét. A kötet kiegészített újra kiadása Raj Tamás munkája, Budapest, 1977.
A néhai budai főrabbi szerkesztette a Maradék zsidóság című kötetet, amely nemes veretű imafordításait is magába foglalta.
Harminc év után című, Budapest, 1958. prédikáció gyűjteménye ma is retorikai tananyag.
6. B'resit 9. 27.
7. Megilla 9/b
8. Benoschofsky jellemzi Májimuni egyéniségét lásd: *Zsidóságunk tanításai*, i.m.Hit és Tudás című fejezetet. A Moshe Carmilly-Weinberger által szerkesztett *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877-1977. A Centennial Volume.* című jubiláris kötetben Jacob I. Dienstag kitűnő összefoglalást ad The Seminary and Maimonidean Scholarship címen. Benoschofskyval kapcsolatban megjegyzi, hogy 1903. február 6-án született Budapesten, 1928-ban avatták rabbivá, 1936-tól Budán volt főrabbi. Maimunival kapcsolatban öt Benoschofsky-tanulmányt jegyez fel, a nyomon követhető impresszumadatokkal. Lásd. i.m.: p. 273.

A két klasszikus kultúra egymásratalálását Benoschofsky temetésén, a kortárs, Scheiber így fogalmazta meg: „Két fókusza volt érdeklődésének: a judaica és a görög gondolkodás. Disszertációjának címe ezt el is árulja: *Májimuni aristotelizmus*. A két világnézet ötvözet: Ez az álma.” in.: Új Élet, 1971. augusztus 15.

9. Háchméri Tránszilvánijá, Jerusálajim, 1992

10. Stein Miksa főrabbi Magyar Rabbik című havi folyóiratában, Nagyszombat, 1906 Rábi Aser Ansel – hasonló nevű - Jungreis nagypapjáról a következőket írja: „Aser Jungreis csengeri rabbi. Atyja, Jungreis Sámuel csecsi rabbi volt, hol fia, Aser 1806. évben született: anyja pedig Wiener Aser miskolci rabbi leánya volt. Az „Imre Es” és a „Javec” szerzőknek tanítványa. Apja, Almas Mayer nagymártoni rabbi volt. 1834. évben foglalta el Csengeren a rabbi állást. Jámorsága által nagy hírnévnek örvendett, s igen sokan folyamodtak hozzá segélyért is. Valami orvosi könyv birtokában volt. Negyvenévi működés után meghalt 1873. év Kiszlév hó 5-én. Utódja fia, Ábrahám rendezte sajtó alá művét „Mnuchász Oser (Sziget, 1876) cím alatt”

Lásd továbbiakban: Pinchász Zélig Hákohén Schwartz, Széfer Sém Hágedolim méErec Hágár. Kisvárdá, 1913. Az újabb – reprint – kiadás, Jerusálajim, 1959.

11. A „Mnuchász Oser” szerzőjének halála után, apja megüresedett helyére, fia Rábi Ávrám Hálévi Jungreis került. Édesapja által alapított jesivát továbbfejlesztette, sok hallgatót vonzott a tekintélyes csengeri rabbi. Nevéhez számos legenda fűződik, amelyek a Tajre Welt című hetilapban, 1977-ben látott napvilágot „Drei Dajrajsz Rábonim Geajnim vecádikim fon Tsenger” címen. Rábi Ávrám Jungreis halála után, 1904. ben, fia Rábi Aser Ánsel Jungreis foglalta el az üresen maradt rabbiszéket. Súlyos, szinte egész életén végighúzódó betegsége miatt a jesiva vezetését fia Rábi Eliezer Árje látta el. Rábi Aser Ánsel Hálévi Jungreis volt Csenger utolsó rabbija. 1944 június 6-án Auschwitzban mártíriumot szenvedett. Shlomo Spitzer is emléket állít személyiségének a *Die Rabbiner Ungarns, 1944 (Die Orthodoxen Gemeinden) Orthodox rabbik Magyarországon, 1944* című munkájában. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1999.
12. *Jesivot Hungárijá biGedulátán ubeCurbátán.* szerk.: Ávrám Fuks. Jerusálajim, 1979.
13. Domán István, *A talmudiskolák titkai*, Ulpius ház, Budapest, 2001. A szerző a könyvben Büdszentmihály, Verpelét, Tab, Galánta jesiváinak életébe enged - a szemtanú hitelességével – betekinteni. A szerző a témának több művet is szentel. Ezek közül, hadd emeljük ki az eddig jegyzet formában megjelent egyetemi előadások anyagát, *A jesivák története*, Budapest, 1999.
14. Megilá 15/a

15. Friedmann, Slomo, *Jizkor-könyv Csenger, Porcsalma és vidéke mártírjainak emlékére*, 1966. pp. 12, 16, 32, 48, in *Pinkász háHehilot Hungárijá*, Jerusálajim, 1976. p.458.
16. Pór Jenő- Zsadányi Oszkár, *Te vagy a tanú! Ukrajnától Aauschwitzig*. Budapest, 1946.
17. „...s a hármas fonál nem egyhamar szakad szét.” (Kohelet 4.12).

URL: <http://yerushaonline.com/?v=ew65aya06>